

ler, eminler, muhassıllar; 4. Yine bir kamu görevlisi sayılması gereken yargı organları mensupları, müderrisler ve mü-lâzımlar; 5. Günlük 3 akçe ve daha fazla **cihet*** olan mütevellî, nâzir ve cüzhanlar; 6. İmam, hatip, müezzin gibi din görevlileri, seyyid ve şerif gibi Hz. Peygamber soyundan gelenler; 7. Köprücü, derbentçi, madenci, tuzcu, atmacacı, doğancı, sarraf gibi hizmetleri ifa edenler askerî sayılıyordu.

Ancak birinci maddede adı geçen emekliler, sipahizâdeler ve kullar askerlikle münasebetlerini kesip başkasına **raiyyet*** yazılmaları halinde ve câriyelerinin, dul kalan eşlerinin, kızlarının reâ-yâdan biri ile evlenmeleri durumunda askerlikten çıkarlardı. Askerî sınıftan birinin vefatında terekesinin taksimi ve bundan alınacak ücret kazaskerlere bağlı askerî kassâmlara ait olup mahallî kadının buna müdahalesi yasaklanmıştı. Büyük şehirlerde yalnız terekelerle uğraşan ve mirası vârisler arasında İslâm hukukuna göre paylaştıran özel mahkemeler vardı. Bunlara kismet-i askeriyeye mahkemeleri denir, başında askerî kassâm bulunurdu. Askerî kassâmlıklar askerî zümrenin kalabalık olduğu İstanbul, Edirne, Bursa gibi büyük şehirlerde mevcuttu. Taşradaki kadılık ve nâibliklerde ayrı bir kassâm bulunmadığından burada görevliler askerîlere ait rûsûmu kazaker adına toplar ve ilgililere teslim ederdi. "Resm-i kismet", devrine göre binde on beş veya yirmi idi. Ancak bazı durumlarda bunun binde elliye kadar çıktığı olurdu. Reâyâ ve askerîden olanlar geride vâris bırakmadan vefat ederlerse terekeleri (beytül-mâller) hazineye kalırdı. Bu beytül-mâllerin tahsili Osmanlılar'da birer **mukâtaa*** ve **iltizâm*** oluşturuyordu. Bu nevi terekelerin toplanmasını beytül-mâl-i hassa mütezimleri veya eminleri yapardı. Bu terekeler belli bir süre saklanır, bu arada bir vâris çıkıp durumunu ispat ederse hakkını alır, aksi halde bunlar hazineye intikal ederdi. Diğer taraftan askerî sınıf mensupları normal mahkeme yerine kazasker mahkemesinde yargılanırlardı. Davacı ve davalıdan biri askerî, diğeri reâyâ olduğunda askerî taraf normal kadı huzuruna çıkmayı reddedip kazasker huzurunda yargılanmayı isteyebilirdi. Bu konuda Osmanlı dönemi fetva mecmualarında birçok fetva bulunmaktadır. Askerîlere verilen cezalar da farklılık arz etmektedir. Ehl-i örfe ölüm de dahil her türlü ceza verildiği halde ehl-i

şer'e (ulemâ) verilen en ağır ceza azil ve sürgündü; nâdiren ölüm cezası verildiği de olurdu.

BİBLİYOGRAFYA :

Kânunnâme-i Âl-i Osmân: Fâtiḥ Kânunnâmesi (TOEM ilâvesi, nşr. M. Ârif), İstanbul 1329, s. 39; *Kânunnâme-i Âl-i Osmân: Kânûnî Kânunnâmesi* (TOEM ilâvesi, nşr. M. Ârif), İstanbul 1329; Barkan, *Kanunlar*, I, 315; a.m.f., "Edirne Askerî Kassâmına Âit Tereke Defterleri (1545-1659)", *TTK Belgeler*, III/5-6 (1968), s. 435-440; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 122-126; Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, Ankara 1968, s. 55-62, 113-125; Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, Celalt İsyanları*, Ankara 1975, s. 154, 225 vd.; B. Lewis, *İstanbul ve Osmanlı Uygartığı* (trc. Nihal Önal), İstanbul 1975, s. 66-68; Mehmet İpşirli, *Osmanlılarda Kadaskerlik Müessesesi*, İstanbul 1982, s. 53-59; Yaşar Yücel, "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona (Adem-i Merkeziyet) Dair Genel Gözlemler", *TTK Belleten*, XXXVIII/152 (1974), s. 657; a.m.f., "XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İdarî Yapısında Taşra Ümerasının Yerine Dâir Bazı Düşünceler", *TTK Belleten*, XLI/163 (1977), s. 495-497.

HALİL SAHİLLİOĞLU

ASKERİ, Ebû Hilâl

(أبوهادل العسكري)

Ebû Hilâl el-Hasen
b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî
(ö. 400/1009'dan sonra)

Arap dili ve edebiyatı âlimi.

Doğduğu tarih kesin olarak bilinmemekle beraber bir beytinden (*Tî*, II, 493) IV. (X.) yüzyılın başlarında dünyaya geldiğini anlamak mümkündür. Hûzistan bölgesindeki Askerimükrem'de doğdu ve orada yaşadı. Tahsilini İsfahan, Bağdat ve Basra gibi ilim merkezlerinde tamamladı. Kendisinden en çok faydalandığı hocası Ebû Ahmed el-Askerî'nin aynı zamanda onun dayısı olduğuna dair rivayetler bazı müelliflerce isabetli görülmektedir (bk. *Eİ²* [Fr.], I, 734). Hocası Ebû Ahmed Hasan b. Abdullah el-Askerî ile hem adları hem de baba adları benzediği için Ebû Hilâl daha çok Edîb unvanıyla ondan ayrılmak istenmiştir. Ebû Hilâl el-Askerî'nin Şîi olduğuna dair *A^çyâ-nü's-Şî'a*'da nakledilen iddia, bu eserin müellifinin de belirttiği üzere son derece zayıf kalmaktadır. Kaynaklarda onun hayatına dair pek az bilgi bulunmakla beraber kimseye el açmamak düşüncesiyle ticaretle uğraştığı ve ticaret erbabı arasında seçkin bir yeri bulunduğu bilhassa belirtilmektedir. Ticarî maksatla yaptığı seyahatlerde bile ilim ve fâzi-

let sahipleriyle görüşüp onlardan faydalanmıştır. Ebû Hilâl el-Askerî fıkıh, hadis ve tefsir gibi ilimlerde de eserler vermekle beraber asıl ihtisasının Arap dili, edebiyat ve şiir tenkidî alanlarında olduğu görülmektedir. İstenileni mükemmel bir şekilde ifade edebilmek için mâna ile lafzın bir tenâsüp içinde olması zaruretine inandığı, bu konudaki eserlerinden açıkça anlaşılmaktadır. Kolay ve akıcı bir üslûba sahip olan Ebû Hilâl'in vefat tarihi kesin olarak bilinmemektedir. *el-Evâ'îl* adlı eserinin sonunda bu kitabı 10 Şâban 395 (22 Mayıs 1005) tarihinde tamamladığı kaydına bakarak ve bundan sonraki hayatı hakkında bilgi bulunmadığını dikkate alarak kaynakların birçoğu onun 395'te (1005) öldüğünü yazmaktadır. Bir kısım kaynaklarda ise bu tahminin isabetli olmadığı, onun 400 (1009) yılından sonra öldüğünü söylemenin daha ihtiyatlı bir tahmin olacağı ifade edilmektedir.

Eserleri. 1. *Dîvânü'l-me'âni*. Şiirlerin daha çok mâna ve konuları ile ilgilenen ve bazı üslûp meselelerini göz önünde tutan eserlerin tipik bir örneğini teşkil eden bu kitap, Hüsâmeddin el-Kudsî tarafından Kahire'de (1352), Ahmed Süleyman Ma'rûf tarafından da *Min Kitâbi Dîvânü'l-me'âni* adıyla Dimaşk'ta basılmıştır (1984). Eser muhtelif kaynaklarda *Me'âni'l-edeb*, *A'lâmü'l-me'âni fî me'âni's-şî'r*, *el-Farq beyne'l-me'âni adlarıyla* da geçmektedir. 2. *Kitâbü's-Şinâ'ateyn**: *el-kitâbe ve's-şî'r* (veya: *en-naẓm ve'n-neşr*). Nazım ve nesrin usul ve kaidelerine dair olan bu eseri, M. Emîn el-Hâncî Kahire'de (1320), Ali M. Becâvî ve Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim Kahire'de (1952, 1971), Müfid Kûmeyhâ da Beyrut'ta (1981, 1984) yayımlanmıştır. 3. *Cemheretü'l-emşâl*. Eski Araplar'ca kullanılan ve hadislerde geçen darbimeselleri alfabetik sırayla ele alarak şerhettiği bu eser Bombay'da (1037) ve Kahire'de (Meydânî'nin *Mecma'u'l-emşâl*'inin kenarında, 1310) yayımlanmış, daha sonra da Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim ve Abdülmecid Katâmi tarafından hazırlanan tenkitli neşri yine Kahire'de (1384/1964) basılmıştır. 4. *el-Furûku'l-luğaviyye*. Eş anlamlı kelimelerin mâna farklarını inceleyen bu eseri dört nüshasına dayanarak Hüsâmeddin el-Kudsî neşretmiştir (Beyrut, ts.). Ayrıca adı bilinmeyen bir müellif tarafından *Muhtaşaru Kitâbi'l-Furûk* adıyla ihtisar edilerek Bulak'ta (1323) ve Kahire'de (1926) basılmıştır. 5. *el-Evâ'îl*.

Evâil* konusunda ilk ve önemli eserlerden biri olduğu belirtilen bu kitabı önce Muhammed es-Seyyid el-Vekîl (Medine 1966), daha sonra Muhammed el-Misrî ve Velîd Kassâb iki cilt halinde neşretmişlerdir (Dimaşk 1975-1976; Riyad 1401/1981). Muhammed el-Misrî eseri *Min Kitâbi'l-Evâ'il* adıyla ve bir cilt halinde Dimaşk'ta yeniden neşretmiştir (1984). Eserin Süyûtî tarafından yapılan *el-Vesâ'il ilâ ma'rifeti'l-Evâ'il* adlı muhtasarı Kahire'de basılmıştır (1401/1980). Süyûtî'nin bu eseri *el-Vesâ'il fi müsâmereti'l-Evâ'il* adıyla da anılmakta olup adı bilinmeyen bir müellif eserde tesbit ettiği hataları *Tezkiretü'l-evâ'il fi işlâhi Kitâbi'l-Vesâ'il ilâ ma'rifeti'l-Evâ'il* adlı kitabında düzeltmiştir (Brockelmann, *GAL* [Ar.], II, 253). **6.** *er-Risâletü'l-mâsse fi mâ lem yuzba't mine'l-Ĥamâse*. Askerî'nin, Ebû Temmâm'ın *el-Ĥamâse* nüshalarından birindeki hatalı yetmiş beyti inceleyerek doğrusunu belirttiği bu risâle G. J. Kanazi tarafından *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*'da neşredilmiştir (Jerusalem 1980, II, 97-163). Eser muhtelif kaynaklarda *Risâle fi tahkîki ba'zî ebyâtî'l-Ĥamâse* ve *Risâle fi zabtı ve tahrîri mevâzi'a min Dîvânî'l-Ĥamâse li-Ebî Temmâm* adlarıyla da zikredilmektedir. **7.** *Kitâbü'l-Küremâ'*. İslâmiyet'ten önce ve sonra yaşayan cömertlikleriyle meşhur kimseleri ele alan bu risâle Kahire'de Mahmûd el-Cebelî tarafından neşredilmiştir (1326/1908). Brockelmann bu eserin yine Kahire'de 1353 yılında *Fazlü'l-'atâ' ale'l-'usr* adıyla basıldığını söylemektedir. Kitap *Risâle fi fazli'l-'atâ' ale'l-'usr* ve *Fazlü'l-ġınâ' ale'l-'usr* adlarıyla da anılmaktadır. Mahmûd Muhammed Şâkir risâleyi bu sonuncu isimle Kahire'de yayımlamıştır (1934). **8.** *el-Mu'cem fi ba'kıyyeti'l-eşyâ'*. *Esmâ'ü be'kâya'l-eşyâ'* adıyla da anılan bu risâle Berlin'de (1915) ve İbrâhim el-Ebyârî ile Abdülhâfîz Şelebî tarafından Kahire'de (1934) basılmıştır. **9.** *Kitâbü't-Telhîş fi ma'rifeti esmâ'il-eşyâ'*. *Kitâbü't-Telhîş fi'l-luġa* adıyla da bilinmektedir. Kırk bölümden oluşan eserin on sekiz, on dokuz ve yirminci bölümleri astronomi ve meteorolojiye dair olup gökyüzü, yıldızlar, güneş, ay, gece, gündüz, vakitler, burçlar, sıcak, soğuk, rüzgâr, bulut, yağmur gibi konulara ayrılmıştır. Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Lâleli, nr. 3551, 149 varak) bir yazması bulunan eser İzzet Hasan tarafından iki cilt halinde Dimaşk'ta yayımlanmıştır (1969). **10.** *el-Meĥâsin fi tefsî-*

ri'l-Kur'ân. *Meĥâsinü'l-me'ânî* adıyla da anılan ve kaynaklarda beş cilt olduğu söylenen (Süyûtî, *Tabakâtü'l-müfessîrin*, s. 44) bu tefsir günümüze kadar gelmemiştir. Meşhed'deki Âsîtan-ı Kuds-i Rızâvî Külliyesi Kütüphanesi'nde *Tefsîrül-'Askerî* adıyla kayıtlı bulunan yazma eser (III, 17, nr. 47/8) Brockelmann tarafından (*GAL Suppl.*, I, 194), Ebû Hilâl el-Askerî'ye nisbet edilir ve Hacı Beşir Ağa'daki (nr. 26) bir yazma eserde Süleymaniye Kütüphanesi kataloglarında Ebû Hilâl el-Askerî'ye ait gösterilirse de George Kanazi, söz konusu yazmaların Ebû Hilâl el-Askerî'ye değil, İsnâaşeriyye'nin on birinci imamı Hasan el-Askerî'ye nisbet edildiğini belirlemiştir (bk. *Arabica*, XXII, 67). Ancak, bazı Şîfî kaynaklarında da (bk. *A'yânü's-Şi'a*, II, 41) Hasan el-Askerî'nin bir tefsir kitabı bulunduğu kaydedilmesine rağmen, adı geçen yazmalar ona ait olmasını imkânsız kılacak bilgilerle doludur. Bu sebeple söz konusu eserin daha sonraki bir devirde yazılıp ona atfedilmiş olması muhtemeldir (bk. *HASAN el-ASKERİ*, Hasan b. Alî). **11.** *Risâle fi't-tafzîl beyne belâġateyi'l-'Arab ve'l-'Acem*. Bu risâle İstanbul'da basılmıştır (1302). **12.** *Kitâbü'l-Ĥaş'alâ talebi'l-'ilm*. Muhtelif âlimlerin ilim yolunda katlandıkları çilelerle ilim öğrenme metotlarından bahseden bu risâlenin Süleymaniye Kütüphanesi'nde yazmaları vardır (Hamidiye, nr. 1464/3; Âşîr Efendi, nr. 433/3). **13.** *Kitâb Ma'ĥtekeme bihi'l-ĥulefâ' ile'l-kuġât*. Çeşitli kaynaklarda *Meni'ĥtekeme mine'l-ĥulefâ' ile'l-kuġât* ve *Fî aĥbârî'l-kuġât* adlarıyla da anılan risâlenin Süleymaniye Kütüphanesi'nde bir yazması bulunmaktadır (Âşîr Efendi, nr. 433/2). **14.** *Risâle mine'l-edebîyyât ve'l-aĥlâk*. Bu eserin de Süleymaniye Kütüphanesi'nde bir yazması vardır (Hamidiye, nr. 1464/5). **15.** *Şerĥu Dîvânî Ebî Mihcen eş-Şekâfî*. Sahâbî Ebû Mihcen es-Sekâfî'nin şiirlerini derleyip şerhettiği bu eser Selâhaddin el-Müneccid tarafından neşredilmiştir (Beyrut 1970). Ebû Hilâl el-Askerî'nin şiirlerini günümüze kadar gelmeyen *Dîvânü şî'rih* adlı bir eserde topladığı rivayet edilmektedir. Bunların önemli bir kısmını *Kitâbü's-Şinâ'ateyn*, *Dîvânü'l-me'ânî* ve *Kitâbü Cemheretî'l-emşâl*'inde iktibas etmiştir. M. Gıyâd onun şiirlerini toplamaya çalışmış ve *Şî'ru Ebî Hilâl el-'Askerî* adıyla neşretmiştir (1975, 223 s.).

Bunlardan başka, Ebû Hilâl'in gerek kendi kitaplarında gerekse başka kay-

naklarda sözü edilen diğer eserleri şunlardır: *Kitâbü't-Tebşîra*, *ed-Dirhem ve'd-dînâr* (*Müfâharetü'd-dirhem ve'd-dînâr*), *Risâle fi'l-'uzle ve'l-isti'nâs bi'l-vaĥde*, *Şerĥu'l-Faşîh*, *el-'Umde*, *Kitâbü Mâ telĥanü fihi'l-ĥâşşa*, *el-Mu'rib 'ani'l-Maġrib*, *Nevâdirül-vâhid ve'l-cem'*, *San'atü'l-kelâm*, *el-Ĥamâsetü'l-'Askeriyye*.

BİBLİYOGRAFYA :

Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, VIII, 258-267; İbnü'nî-Kıftî, *İnbâhü'r-ruvât*, I, 312; IV, 183; Süyûtî, *Buġyetü'l-vu'ât*, I, 506-507; a.mlf., *Tabakâtü'l-müfessîrin* (nşr. Ali Muhammed Ömer), Kahire 1976, s. 43-44; Serkis, *Mu'cem*, II, 1327-1328; Brockelmann, *GAL*, I, 131-132; *Suppl.*, I, 194; *GAL* (Ar.), II, 252-253; a.mlf., "Askerî", *İA*, I, 678; C. Zeydan, *Âdâb* (Dayf), II, 328; Flügel, *Keşfü'z-zunûn*, İndeks, s. 1091; Kehhâle, *Mu'cemü'l-'ellifîn*, III, 240; Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul 1973, s. 42, 81, 82, 91; Müneccid, *Mu'cem*, III, 46, 113; IV, 112; V, 98; Ömer Ferrüh, *Târĥu'l-edeb*, II, 589-592; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), II, 196; Sezgin, *GAS*, II, 614; VII, 358-359; VIII, 142, 167, 181, 183-185, 274; IX, 25, 183, 258, 305; *A'yânü's-Şi'a*, II, 41; V, 148-150; G. J. Kanazi, *Studies in the Kitâb aş-Şinâ'atayn of Abû Hilâl al-'Askarî*, Leiden 1989; a.mlf., "The Works of Abû Hilâl al-'Askarî", *Arabica*, XXII, Leiden 1975, s. 61-70; a.mlf., "al-Risâlatu'l-mâssa fimâ lam yuzba't min al-Ĥamâsa By Abû Hilâl al-'Askarî", *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, II, Jerusalem 1980, s. 97-163; Hüseyin Varol, "Ebû Hilâl el-Askerî, Dört Eseri, Arab Edebiyatında Darb-ı Meseller ve Önemî", *Erz. AÜİFD*, sy. 7 (1986), s. 383-406; Moḥammad Akram Chaudhary, "Abû Hilâl al-Askerî's Wiefs on Synonymy", *IS*, XXVI/3 (1987), s. 247-252; Muhammed Tâhir el-Ceblavî, "Kitâbü's-Şinâ'ateyn li-Ebî Hilâl el-'Askerî", *Tİ*, II, 493 vd.; J. W. Füek, "el-'Askarî", *El'* (Fr.), I, 734; W. M. Watt, "Askarî", *Elr.*, II, 768.

AHMET TURAN ARSLAN

ASKERİ, Ebû'l-Hasan

(bk. ALİ el-HÂDİ).

ASKERİ, Hasan b. Abdullah

(حسن بن عبدالله العسكري)

Ebû Ahmed el-Hasen b. Abdillâh
b. Saîd el-Askerî
(ö. 382/992)

Muhaddis,
Arap dili ve edebiyatı âlimi.

293 (906) yılında Hûzistan bölgesindeki Askerimükrem'de doğdu. Hemen bütün hayatını burada geçirdiği için Askerî nisbesiyle anıldı. İlk hocaları babası ile devrinin tanınmış muhaddisi Abdân el-Ahvâzî el-Askerî'dir. Daha sonra ilmini ilerletmek için Bağdat, Basra ve özel-